



Zoon*Politik*

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

BENJAMIN
CONSTANT

LIBERTATEA ANTICILOR ȘI
LIBERTATEA MODERNILOR

traducere din limba franceză
Cristian PREDA și Miruna TĂTARU-CAZABAN

cuvânt-înainte de Cristian PREDA

cu o anexă care cuprinde texte de CHARLES COMTE,
CHARLES DUNOYER și ÉDOUARD LABOULAYE



ZOO* POLITIKON*

Colecție coordonată de Cristian PREDA

Benjamin Constant
LIBERTATEA ANTICILOR ȘI LIBERTATEA MODERNILOR

© Baroque Books & Arts®, 2019

Imaginea copertei: Stela LIE
Concepție grafică © Baroque Books & Arts®
Lector: Rodica CREȚU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CONSTANT, BENJAMIN

Libertatea anticilor și libertatea modernilor / Benjamin Constant;

cu o anexă care cuprinde texte de Charles Comte, Charles Dunoyer și Édouard Laboulaye;
cuv. înainte de Cristian Preda; trad. din lb. franceză: Cristian Preda și Miruna Tătaru-Cazaban. -

București: Baroque Books & Arts, 2019

ISBN 978-606-8977-31-7

I. Comte, Charles (text)

II. Dunoyer, Charles (text)

III. Laboulaye, Edouard (text)

IV. Preda, Cristian (pref. ; trad.)

V. Tătaru-Cazaban, Miruna (trad.)

821.135.1

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse
fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

CUVÂNT-ÎNAINTE

ELEMENTE BIO-BIBLIOGRAFICE

Benjamin Constant s-a născut la 25 octombrie 1767, la Lausanne, într-o familie protestantă originară din Artois și stabilită, în secolul al XVI-lea, în Elveția. În lipsa mamei sale, care moare la două săptămâni după nașterea lui, Benjamin Constant e încredințat mai multor preceptori, până în 1781. În această perioadă călătorește în Anglia, în Belgia și în Olanda.

În 1782, merge la Universitatea din Erlangen, iar în 1783, la cea din Edinburgh, unde rămâne doar un an și jumătate, suportând influența iluminismului scoțian. Pe lângă continuarea studiilor, începe să joace cărți, datoriile devenind de acum înainte o constantă a vieții sale. Tot acum începe seria marilor sale pasiuni și aventuri amoroase: Madame Johannot (1785), doamna Trevor (1786), Jenny Pourrat (1786), Madame de Charière (1786-1787), Wilhelmine von Cram (care îi va deveni soție în 1789, pentru șase ani), Charlotte de Hardenberg (pe care o cunoaște în 1792 și care-i va deveni soție în 1808), Madame de Staël (1794-1816, cea care îl introduce în cluburile liberale ale

Parisului și care va exercita o influență masivă asupra gândirii sale politice), Anna Lindsay (1800-1805), Madame Récamier (1814-1815)¹.

Fiind, așa cum afirma Philippe Raynaud, „un martor atent și pasionat al Revoluției franceze”, Constant publică, în 1796, *De la force du gouvernement actuel de la France et de la nécessité de s’y rallier*², text conceput ca o replică la *Reflecțiile* lui Burke din 1790 și care va stârni, la rândul lui, reacția lui Joseph de Maistre din *Considérations sur la France* (1796). În anul următor, Constant publică *Des réactions politiques* și *Des effets de la terreur*. Urmează, în 1798, *Des suites de la contre-révolution de 1660 en Angleterre*.

În 1799, el e numit la Tribunal, de unde va fi demis în ianuarie 1802, an în care vinde moșia de la Hérivaux pentru a o cumpăra pe cea de la Herbages (pierdută apoi la cărți, în 1810). În perioada 1800-1810, dominată de peregrinările în Germania, Italia, Belgia, Elveția sau în locurile de refugiu alese de Madame de Staël (fiica lui Necker fiind exilată de mai multe ori din Franța), B. Constant găsește timpul să lucreze la o operă de proporții, din care au rezultat șapte volume de manuscrise. Textele cele mai importante ale acestei opere manuscrise, din care Constant se va „hrăni” până la sfârșitul vieții³, sunt *Fragments d’un ouvrage abandonné sur la possibilité d’une Constitution*

¹ O schiță a acestei vieți se află în „Cronologia” alcătuită de Antoine Adam, pentru ediția din *Adolphe*, apărută la Flammarion, Paris, 1965, pp. 7-16.

² V. Benjamin Constant, *De la force du gouvernement actuel de la France et de la nécessité de s’y rallier* (1796). *Des réactions politiques. Des effets de la terreur* (1797), prefață și note de Philippe Raynaud, Flammarion, Paris, 1988.

³ Cf. Marcel Gauchet, „Benjamin Constant: l’illusion lucide du libéralisme”, în Benjamin Constant, *De la liberté chez les modernes. Ecrits politiques*, textes choisis, annotés et présentés par Marcel Gauchet, Hachette, Pluriel, Paris, 1980, p. 14 (această ediție va fi citată mai jos Gauchet).

républicaine dans un grand pays (text schițat, de fapt, încă din 1793-1794¹) și *Principes de politique applicables à tous les gouvernements représentatifs et particulièrement à la Constitution actuelle de la France* (text compus către 1806²).

Benjamin Constant va extrage, de asemenea, din manuscrise și principalele idei dezvoltate în *De l'esprit de conquête et de l'usurpation* (1814), un violent pamflet antinapoleonian, alcătuit în speranța apropierii de Bernadotte³, și urmat, tot în 1814, de *Réflexions sur les Constitutions, la distribution des pouvoirs et les garanties dans une monarchie constitutionnelle*. În schimb, deja amintitele *Principes de politique*⁴, care văd lumina tiparului cu câteva săptămâni înainte de Waterloo, sunt o încercare de reconciliere cu Napoleon, pe care Constant îl întâlnește, de altfel, în mai multe rânduri. După înfrângerea împăratului, Benjamin Constant este numit în comisia care a negociat cu învingătorii, dar, la scurt timp, guvernul regal ordonă exilarea scriitorului; ordinul acesta e însă suspendat de Ludovic al XVIII-lea peste numai câteva zile. În următorii doi ani, Benjamin Constant călătorește mult în Belgia, Anglia și Franța.

Autorul francez își va strânge lucrările cele mai importante în două colecții: prima e intitulată *Collection complète des ouvrages publiés sur le gouvernement représentatif et la constitution actuelle, formant une espèce de cours de politique constitutionnelle* și apare în 1818; cea de-a doua colecție de studii poartă numele *Mélanges de littérature et de politique* și

¹ Lucrare editată de către Henri Grange, la Aubier, Paris, 1991.

² Tabla de materii a acestui text e reprodusă în Gauchet, pp. 98-103.

³ Pretendentul cu cele mai mici șanse la succesiunea împăratului.

⁴ V. traducerea românească în volumul Benjamin Constant, *Despre libertate la antici și la moderni*, traducere de Corina Dimitriu, studiu introductiv de Anton Carpinski, Institutul European, Iași, 1996, pp. 23-233.

va vedea lumina tiparului în 1829. În ediția din 1826 a primei colecții apare și celebra conferință, susținută în 1819 la Ateneul regal, sub titlul: *De la liberté des Anciens comparée à celle des Modernes*. În afara acestora, Constant publică, în 1822, *Mémoires sur les Cents Jours*, iar în 1824 primul volum dintr-o monumentală lucrare intitulată *De la religion, considérée dans sa source, ses formes et ses développements* (volumul al doilea va apărea în 1825, cel de-al treilea în – 1827, iar ultimele două – în 1831).

Ales în 1819 deputat de Sarthe și, după un eșec la alegerile din 1822, deputat de Paris (în 1824, 1827 și 1830), Constant își va dovedi din nou inconstanța, redactând în 30 iulie 1830 o declarație în favoarea lui Louis-Philippe, pe care îl va însoți, de altfel, personal, la Hotel de Ville, în fruntea insurecției. Pe 19 noiembrie 1830, el pronunță un ultim discurs în Cameră. Moare în același an, pe 8 decembrie, fiind înmormântat cu funeralii naționale¹.

Cele mai importante studii consacrate operei lui Constant sunt următoarele:

Paul Bastid, *Benjamin Constant et sa doctrine*, 2 vol., Armand Colin, Paris, 1966;

Biancamaria Fontana, *Benjamin Constant and the Post-revolutionary Mind*, New Haven, Yale University Press, 1991;

François Furet, „Une polemique thermidorienne sur la Terreur. Autour de Benjamin Constant”, în *Passé présent*, nr. 2/1983, pp. 44-55;

Marcel Gauchet, „Benjamin Constant: l'illusion lucide du libéralisme”, în *De la liberté chez les Modernes*, texte alese, prezentate

¹ Pentru alte date bio-bibliografice, v. și articolul „Constant de Rebecque, Henri Benjamin”, în David Miller (coordonator), *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, traducere de Dragan Stoianovici, Humanitas, București, 2000, pp. 136-139.

- și adnotate de Marcel Gauchet, col. „Pluriel”, Hachette, Paris, 1980, pp. 11-91;
- Henri Grange, „Introduction”, în Benjamin Constant, *Fragments d'un ouvrage abandonné sur la possibilité d'une constitution républicaine dans un grand pays*, ediție de Henri Grange, Aubier, Paris, 1991, pp. 7-101;
- Stephen Holmes, *Benjamin Constant and the Making of Modern Liberalism*, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 1984;
- Lucien Jaume, *L'individu effacé ou le paradoxe du libéralisme français*, Fayard, Paris, 1997, pp. 63-117, 185-192, 432-435;
- George A. Kelly, *The Human Comedy: Constant, Tocqueville and French Liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992;
- Pierre Manent, „Benjamin Constant și liberalismul de opoziție”, în *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, București, 1992, pp. 130-141;
- Philippe Raynaud, „Un romantique liberal, Benjamin Constant”, în *Esprit*, nr. 3, mars 1983.

LIBERALISMUL LUI CONSTANT

Considerat în zilele noastre drept „unul dintre Sfinții Părinți ai Bisericii liberale”¹, Constant a cuprins în opera sa marile teme ale filozofiei politice moderne: egalitatea condițiilor, opoziția comerț-război, libertatea, guvernarea reprezentativă, neutralitatea puterii și separația stat-societate.

Textele cuprinse în selecția de față ilustrează diversele dimensiuni ale viziunii filozofico-politice a lui Benjamin Constant.

Volumul se deschide cu scurta prefață care însoțea *Mélanges de littérature et de politique* (1829) și care conține

¹ Gauchet, p. 15.

formularea cea mai succintă a crezului liberal al lui Constant: „Am apărat patruzeci de ani același principiu: libertate în toate – în religie, în filozofie, în literatură, în industrie, în politică.” Definiția libertății propusă aici indică foarte bine înrădăcinarea operei lui Constant în tradiția intelectuală a liberalismului, dar și în istoria postrevoluționară franceză: „...prin libertate înțeleg triumful individualității, atât asupra autorității care ar vrea să guverneze despotic, cât și asupra maselor care reclamă dreptul de a aservi minoritatea majorității”¹. În aceeași prefață, adoptând un ton profetic, Constant anunța iminența nașterii unei „stări sociale” în care egalitatea drepturilor va fi însoțită de limitarea puterii, iar respectul proprietății va fi asigurat de o guvernare neutră.

Despre libertatea anticilor și libertatea modernilor este cel mai celebru text al lui Benjamin Constant. Inițial o conferință ținută la Ateneul regal, în 1819, discursul distinge două specii ale libertății, pentru a lămuri desfășurarea Revoluției franceze, dar și ceea ce constituia, pentru Constant, principala efect pozitiv al acesteia – guvernarea reprezentativă. În viziunea liberalului francez, libertatea modernilor este, pentru fiecare individ, „dreptul de a nu fi supus decât legilor, de a nu putea fi nici arestat, nici deținut, nici condamnat la moarte, nici maltratată în vreun fel din voința arbitrară a unuia sau a mai multor indivizi. Ea este, pentru fiecare, dreptul de a-și exprima opinia, de a-și alege meseria și de a o exercita, de a dispune de proprietatea sa și chiar de a abuza de aceasta, de a circula fără a cere încuviințarea cuiva și fără a da socoteală de motivele sau de trebuirile pe care le are. Libertatea este, pentru fiecare dintre ei, dreptul de a se reuni cu alți indivizi, fie pentru a discuta

¹ V. *infra*, p. 18.

despre ceea ce-i interesează, fie pentru a practica cultul pe care îl preferă, fie pur și simplu pentru a-și umple zilele și orele așa cum înclinațiile și fanteziile lor o cer. În fine, libertatea e dreptul fiecăruia de a influența administrarea guvernării, fie prin numirea tuturor sau a anumitor funcționari, fie prin înfățișări, petiții, cereri, pe care autoritatea e mai mult sau mai puțin obligată să le ia în seamă¹. În contrast, libertatea anticilor consta în „exercitarea colectivă, dar directă, a întregii suveranități, sub diferite aspecte: astfel, ei deliberau în piața publică asupra războiului și a păcii, încheiau tratate de alianță cu străinii, votau legile, pronunțau judecățile, examinau conturile, actele și gestiunea magistraților, îi aduceau pe aceștia în fața întregului popor, îi acuzau, îi condamnau sau îi iertau. Asta este ceea ce anticii numeau libertate: ei admiteau însă, ca fiind compatibilă cu această libertate colectivă, supunerea completă a individului față de autoritatea întregului”¹. Constant explică multiplele cauze ale diferenței dintre individul antic – cel care, „suveran în afacerile publice”, era „sclav în toate raporturile sale private” – și individul modern – cel care, „independent în viața sa privată”, nu este, „nici măcar în statele cele mai libere, suveran decât în aparență”. Autorul francez așază față în față comunitățile politice antice – restrânse, dominate de un spirit războinic și în care munca era încredințată „unor mâini împovărate de lanțuri” – și, respectiv, comunitățile politice moderne – comunități de mari dimensiuni, iubitoare de comerț și în care munca e făcută de oameni liberi. Constant demonstrează apoi că sistemul reprezentativ – marea creație a modernității politice, perfect adaptată libertății individuale – a fost refuzat de cei care au subscris, în timpul

¹ V. *infra*, pp. 27-28.

Revoluției franceze, ideilor antice de libertate. El propune, în finalul eseului său, combinarea celor două specii ale libertății, pentru a evita riscul ca independența privată să ducă la neglijarea participării la putere¹.

Următorul text selectat este *Despre perfectibilitatea speciei umane*. Scris înainte de 1805, ca o prefață la o proiectată ediție din *Idei despre filozofia istoriei* a lui Herder, dar publicat până la urmă de-abia în 1829², textul prelungește o temă – cea a optimismului liberal – care părea să-și fi găsit, cu doar câțiva ani mai înainte, expresia clasică în filozofia lui Condorcet³. De altfel, influența lui Condorcet se face simțită aici, în primul rând în pasajele referitoare la senzații și la ideile rezultate din combinarea acestora⁴. Propunându-și să analizeze natura și limitele perfecționării omului, Benjamin Constant formulează însă un punct de vedere diferit de cel îmbrățișat de Condorcet în celebra *Schiță a unui tablou istoric al progreselor spiritului uman*: pentru Constant, perfecționarea omului este înscrisă în natura sa, în măsura în care acțiunile umane sunt conduse de idei, iar ideile domină senzațiile. Conținutul acestei perfectibilități umane este „tendința către egalitate”⁵. Inevitabilă și irezistibilă, în ciuda posibilelor derive temporare (aici

¹ Pentru o analiză românească a conferinței lui Constant, v. Aurelian Crăiuțu, „Despre libertatea modernilor în comparație cu libertatea anticilor”, în Laurențiu Ștefan-Scalat (coord.), *Dicționar de scrieri politice fundamentale*, Humanitas, București, 2000, pp. 81-86. V. de asemenea Anton Carpinski, „De la libertatea anticilor la libertatea modernilor”, în Benjamin Constant, *Despre libertate la antici și la moderni*, Institutul european, Iași, 1996, pp. V-XXVI, și Cristian Preda, *Modernitatea politică și românismul*, Nemira, București, 1998, pp. 138-146 (o comparație între Constant și Isaiah Berlin).

² Cf. Gauchet, nota 1, p. 699.

³ V. Condorcet, „Progresul nesfârșit al facultăților individuale”, în *Liberalismul*, antologie, comentarii și note de Cristian Preda, pp. 32-34.

⁴ V. *infra*, pp. 52-54.

⁵ V. *infra*, p. 63.

Constant include și Revoluția franceză), tendința către egalitate este o adevărată „lege” a istoriei, și nu o simplă ipoteză care ar putea fi pusă la lucru pentru a descrie într-un mod convenabil, așa cum au făcut-o contractualiștii, starea naturală¹. Pentru autorul francez, spiritul uman înaintează către egalitate, adică spre adevăr și dreptate, dar nu fără dificultăți. Constant exprimă aceste dificultăți cu ajutorul unei formule memorabile: „Spiritul uman are prea multe lumini pentru a se mai lăsa guvernat prin forță sau prin viclenie, dar nu suficiente pentru a se guverna doar prin intermediul rațiunii. Iată de ce el are nevoie de ceva care să fie, în același timp, mai rezonabil decât forța și mai puțin abstract decât rațiunea. De aici provine nevoia unor convenții legale.”² Constant era convins că epoca sa era cea a convențiilor legale, o direcție a evoluției istorice pe care, credea el, nu o pot contrazice „nici tiranii cei mai barbari, nici uzurpatorii cei mai insolenți”.

*Despre domnul Dunoyer și unele dintre lucrările sale*³ este o replică la o lucrare a lui Charles Dunoyer din 1825, intitulată *L'Industrie et la Morale considérées dans leurs rapports avec la liberté*. Constant își dovedește aici talentul de polemist: textul său ilustrează, de altfel, maniera decentă și profundă în care un liberal înțelegea, în secolul al XIX-lea, să respingă ideile adverse. Înainte de toate însă trebuie spus că reflecția din *Despre Dunoyer și unele dintre lucrările sale* prelungește unele dintre ideile referitoare la temeiul

¹ Pentru această problemă, v. observațiile lui Pierre Manent din *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, 1992, p. 130.

² V. *infra*, p. 66.

³ Gauchet (p. 694, n. 1) a considerat acest text – inclus în *Mélanges de littérature et de politique* – o simplă reluare a unui articol publicat de către Constant în 1826, în tomul XXIX din *Revue encyclopédique*. Lucien Jaume a remarcat însă că e vorba despre două texte distincte (cf. *L'individu effacé ou le paradoxe du libéralisme français*, Paris, Fayard, 1997, p. 86, n. 164).

guvernării reprezentative din conferința consacrată libertății și anunță, în același timp, discursul lui Tocqueville despre societatea modernă din *Despre democrație în America*. Astfel, apărându-se de acuzația lui Dunoyer de a fi un adversar al progresului civilizației, Constant scria: „Civilizația se află înscrisă în destinul speciei umane. Omul a fost creat pentru a se instrui, pentru a se lumina și, astfel, pentru a se îmblânzi și a se ameliora”; el adăuga însă, pe un ton tocquevillian, următoarele observații: „Favorizând civilizația prin toate eforturile noastre, să încercăm să păstrăm în sânul ei ideile nobile, emoțiile generoase pe care plăcerile tind să le înăbușe. Să respingem acele sisteme înguste care nu îi oferă drept scop speciei umane decât bunăstarea fizică”¹. Acest discurs este destinat să sublinieze eroarea comisă de școala utilitaristă a lui Bentham, cea care – în opinia lui Constant – a greșit profund când a făcut din utilitate un principiu; dimpotrivă, pentru autorul francez, „a da prioritate utilității înseamnă a o distruge” și „a zădărnici orice principiu moral”: utilitatea trebuie să rămână un efect sau un rezultat al dreptului². Și mai interesantă se dovedește a fi polemica lui Constant cu Dunoyer pe marginea rasismului, polemică în care intervine din nou argumentul perfectibilității: în viziunea lui Constant, teza diferenței dintre rase e falsă, întrucât, „chiar dacă ar exista rase mai avansate, toate rasele sunt susceptibile de perfecționare”. De aceea, „nu are rost”, spune el, „să se introducă în raționamentele politice o inegalitate pe care progresele înscrise în natura întregii specii umane tind să o anuleze”³. Textul se încheie

¹ V. *infra*, p. 76.

² V. *infra*, pp. 79-81.

³ V. *infra*, pp. 82-83.

cu reafirmarea nevoii de libertate a gândirii, justificată aici de ideea că „nimic nu este definitiv pe pământ” și că doar niște „pedagogi intoleranți” pot apăra o situație staționară¹.

Aceasta e și tema care domină ultimul text al lui Constant selectat în prezentul volum – *Despre dezvoltarea progresivă a ideilor religioase* – text apărut inițial în *Encyclopédie progressive*, în mai 1826, între primele două și ultimele trei volume din *De la religion, considérée dans sa source, ses formes et ses développements*². Autorul nostru pleacă de la ideea că „există o lege a progresului care acționează în toate sensurile și asupra tuturor obiectelor”³, adică în politică, în știință, în economie, în administrație, în organizarea socială (unde se succed mai multe faze ale evoluției: starea sălbatică, teocrația, servitutea civilă, feudalitatea, nobilimea). Pentru Constant, religia nu poate face excepție de la această regulă și ar fi „o absurditate” să se susțină că „aceeași religie i se potrivește unei hoarde sălbatice și unui popor civilizat, unei națiuni cufundate în ignoranță și unei societăți luminate”⁴. Apărând statutul religiei ca un „sentiment inerent omului”⁵ și sincronizarea acesteia cu starea socială, Constant observă că imuabilitatea religiei este susținută doar de sacerdoțiu. De religie protestantă, Benjamin Constant nu a ezitat totuși să-și critice coreligionarii, întrucât, scria el, „după ce a reclamat legitimitatea liberei examinări”, protestantismul „a vrut să-și aproprie libera examinare ca pe un monopol”⁶. El pledează pentru libertatea religiei, singura soluție pentru

¹ V. *infra*, p. 90.

² Cf. Gauchet, p. 691, n. 1.

³ V. *infra*, p. 96.

⁴ V. *infra*, p. 96.

⁵ V. *infra*, p. 101.

⁶ V. *infra*, p. 100.

a-i conferi acesteia o forță „invincibilă” și pentru a-i garanta „perfectibilitatea”¹.

În anexa prezentului volum am inclus trei texte.

Primele două sunt scrise de Charles Dunoyer (1786-1862) și, respectiv, de Charles Comte (1782-1837), doctrinari ai industrialismului, sau, cu o expresie a lui Constant, adepți ai „papismului industrial”². Cei doi au editat o revistă numită mai întâi *Le Censeur*, apoi *Le Censeur européen*, care a apărut cu numeroase întreruperi, datorate cenzurii, în perioada 1815-1820³. Cele două fragmente reținute aici – *Despre facțiuni* (1817), al lui Comte, și, respectiv, *Proiectul de lege referitor la praful de pușcă și la silitră* (1819), al lui Dunoyer – ilustrează foarte bine temele comune lui Constant și celor doi scriitori (perfectibilitatea omului, diferența antici-moderni, opoziția comerț-război), ca și ceea ce-i separă pe Dunoyer și Comte de Benjamin Constant (judecata în termeni de clasă, perspectiva economică în tratarea influenței nefaste a monopolului asupra dezvoltării industriei).

În sfârșit, cel de-al treilea text din anexă, intitulat *Libertatea antică și libertatea modernă*, îi aparține lui Edouard Laboulaye (1811-1883), un tocquevillian convins și primul editor al operei lui Benjamin Constant⁴. Laboulaye a alcătuit acest text în 1863 și l-a publicat în *L'Etat et ses limites*,

¹ V. *infra*, p. 113.

² V. *infra*, p. 87.

³ Cf. Gauchet, p. 695, n. 3.

⁴ Ediția operei lui Constant alcătuită de Laboulaye în 1861 poartă titlul *Collection complète des ouvrages publiés sur le Gouvernement représentatif et la Constitution actuelle de la France, formant une espèce de Cours de politique constitutionnelle* și cuprinde două volume. Dintre celelalte ediții ale operei lui Constant, să semnalăm aici *Ecrits et discours politiques*, editate de Pozzo di Borgo (2 vol., Paris, 1964) și traducerea engleză *Political Writings*, alcătuită de Biancamaria Fontana (Cambridge University Press, Cambridge, 1988).

suivi d'essais politiques, volum apărut doi ani mai târziu. Discursul lui Laboulaye este nu numai o reluare a temei centrale din conferința lui Constant despre libertatea anticilor și libertatea modernilor, dar și punctul de vedere al unui autor influențat deja de liberali francezi care scriu după Constant, precum Royer-Collard, Tocqueville sau Prévost-Paradol.

Textele din acest volum au apărut într-o primă versiune în limba română în 2001, sub titlul *Scrieri politice*, de Benjamin Constant, fiind revăzute pentru ediția de față.

CRISTIAN PREDA

CUPRINS

Cristian Preda. Cuvânt-înainte.....	5
-------------------------------------	---

BENJAMIN CONSTANT

LIBERTATEA ANTICILOR ȘI LIBERTATEA MODERNILOR

Prefață	21
Despre libertatea anticilor și libertatea modernilor.....	25
Despre perfectibilitatea speciei umane	50
Despre domnul Dunoyer și unele dintre lucrările sale.....	68
Despre dezvoltarea progresivă a ideilor religioase.....	91

ANEXĂ

Charles Comte. Despre facțiuni (1817).....	117
Charles Dunoyer. Proiectul de lege referitor la praful de pușcă și la silitră (1819)	122
Edouard Laboulaye. Libertatea antică și libertatea modernă (1863).....	127

MADE BY
Baroque



ZOON*POLITIKON*

Aristotel spunea că omul e în mod natural o ființă politică – zoon politikon. Sub acest titlu punem laolaltă cărți clasice despre politică și lucrări originale despre societatea de azi, despre guvernare și partide, despre cetățean și sisteme electorale, despre cultură politică și ideologii, despre speranțe și frici.